

Szatmári Gizella
Deák Ferenc
kultuszáról

- életében és halálában -

„Állítsanak szobrot hősöknek, hadvezéreknek, de Kossuth Lajos, Deák Ferenc és Széchenyi István oly tünemények, kiknek Pantheont kellene emelni három oltárral, melyek egyikén a szabadság zászlója, másikon a béke olajága, a harmadikon pedig a haladás jelvényei mutassák meg a világnak, hogy mi szent a nemzet előtt!” – írja Degré Alajos 1876-ban a politikus halála után kiadott ún. *Deák-album*-ban. A jogász-író - 48-as huszártiszt - Degré (a Petőfi köré tömörült Tízek Társaságának is tagja) egy ország véleményét fogalmazza meg.

Deák az 1861-es országgyűlésen emelte fel „a béke olajágát”: felirati javaslatában „szilárdsággal párosult óvatossággal” lépéseket

ajánl Magyarország „alkotmányszerű önállósága és függetlensége fenntartására” – szemben az uralkodó 1860 őszén kiadott ún. októberi diplomájával. A perszonálunió, az országgyűlés kiegészítése („sem Erdély, sem Horvát- és Tótország, sem a Határőrvidék, sem Fiume és a Tengeremellék közöttünk képviselve nincsen” – mondja), a 48-as törvények helyreállítása, a felelős magyar kormány kinevezése, a császár magyar királlyá koronázása – mindezen követelményeket tartalmazza a javaslat, melynek előterjesztője személye páratlan népszerűségét megalapozza, ill. növeli.

A feliratot még a *Gazetta di Fiume* is egész terjedelmében közli, sőt, külön füzetben is kiadják, Velencéből pedig több ezer példányban rendelik meg Deák arcképét. Rózsavölgyi zeneműboltjában kapható lesz Svastits János „Érzélgő 2 lassú és 3 lejtős” című, Deák Ferencnek ajánlott zongoraműve.¹ A császár azonban az országgyűlést feloszlatja.

1865-re megérik az idő a kiegyezés szükségességének és irányelveinek rögzítésére: ez a híres húsvéti cikkben meg is történik. Deákot megválasztják Pest belváros követének, s az év végén a császár jelenlétében megnyílik az országgyűlés.

Heckenast Gusztáv Országos Kis Tükör címmel népszerű verses krónikát ad ki, melyben egy hosszabb, könnyedebb, tréfás hangvételű vers taglalja „a haza bölcse” érdemeit:²

„Hogy ki ez a Deák? elmondom tréfából,
Bár mindenki tudja, a ki nincsen fábul.
Csizmadia bajsza, mészárosi válla,
De nincsen nagyságosb ember azért nála.
Bár ordót nem visel, sem nyakon sem mellen,
Nincs Európában ennél különb jellem.
Szíve egy bárányé, esze óriási,
Adomái vígak, komolyak írási.
Galambszelíd, de a ki a törvény ellen vét,
Úgy vágja fejéhez, mint menykót a könyvét,
Régen házas ember, a hon tette azzá,
Hétmillió gyermek sorsát kötvén hozzá.
Rettenetes széles az ő köpönyege,

Szél ellen, szó ellen egy nagy népet fed be.
Az irigy rágalmat pehelyként szétfújja,
Ezer professornál többet ér egy ujja,
Mert – a ki emberét bennük nem találta, -
A vak igazságot ő kioperálta.
Ebből az emberből szent is könnyen lenne
Ördög ügyvédje sem lelvén hibát benne.”

Ugyancsak 1865-ben, a Szén tér és a Nagyhíd utca felveszi Deák nevét. Mindezek ellenére meglévő szerénységét, visszafogottságát találóan érzékelteti Tóth Kálmán verse, melynek két sorát Huszár Adolf választja majd a köztéri emlékszobor pályázatára benyújtott egyik tervének jeligéjéül: „Királya is – nézzétek a nagyot, Néki csak kézszerítást adhatott”.³

Halála után emlékének megörökítését törvénybeiktatják: az 1876. évi III. tc. 2. paragrafusában méltó szoboremlék felállításáról intézkedik. József főherceg olyan fákat és növényeket kíván sírja köré telepíteni, amelyeket Deák különösen szeretett. Grünwald Henrik kőfaragómester a Városligetben, kedvenc pihenőhelyén gránitkőből faragott karosszéket állítana fel.⁴ Képmásait 1840-től közli a sajtó, 1854-től nagyobb rendszerességgel – elsősorban grafikákat, rajzokat, litográfiákat. Talán éppen a *Vasárnapi Újság* 1854. évi karácsonyi számában nevezi Deákot először „a haza legnagyobb bölcsének”, a Rohn Alajos készítette arcképpel illusztrált vezércikkben.

Szobrai azonban alig kapnak publicitást, ezért szemrevételezzük azok közül is a legkevésbé ismerteket.

Milyen is volt valójában Deák külseje és öltözete? Ezt Eötvös Károly a következőképpen örökítette meg: „zömök termet, rövid nyak, széles, hatalmas váll, nagy fej, erősen kifejtett mell, napbarnított, piros erős ajkak s az ajkakra boruló vastag bajusz” – jellemzik. „Élete utolsó 27 esztendejében öltözete fekete kabát, végig gombolt fekete mellény, vastag fekete nyakkendő, bő fekete nadrág, széles karimájú gyűrt-mart fekete kalap”⁵.

Kugler Ferenc Pál Deák-szobra – mely 1865-ben a Műegylet kiállításán szerepel – némiképp eltér a többi ismert ábrázolástól. (1. kép) A művész csak a politikus arcára koncentrál, az öltözetnek, mint kiegészítő, mélyebben jellemző részletnek nem tulajdonít fontosságot. Az antik hősökre emlékeztető portrén „mindenekelőtt a hasonlatosságot tűzte ki maga elébe” – írja *Az Ország Tükré*⁶ az éppen Rómába

készülő szobrászról, mely követelménynek, ha összehasonlítjuk a Simonyi „fényirdájából” (Pest, Váci u. 1.) kikerült s az országgyűlési képviselők albumában szereplő, ill. a Pest városi árvaház tulajdonát képező felvételekkel – szemmel láthatóan eleget is tett.

Deákat sokszor próbálták rávenni a fényképkészítésre, végül – ahogy ez a Rottenbiller Lipót polgármesterhez intézett leveléből kiviláglik⁷ – hajlandóságot mutat arcképének „könyomat vagy fényképezés általi közzétételéhez hozzájárulni” – de a képek árusításának jogát a pestvárosi árvaházra ruházza, hogy „az eladásból bevett összeget az intézet javára fordíthassa”. A szerény, az önmaga reklámozásától irtózó Deák kész az intézet által kijelölt művésznek többször is ülni, hogy „a vállalat az árvaháznak minél jövedelmezőbb legyen”.

Az országgyűlési album számára 1861-ben készült a felvétel, az árvaházé pedig egy évvel később – tehát Kugler ismerhette ezeket, s pesti lakos lévén, a politikust többször is láthatta. A *Fővárosi Lapok* szerint a portré természet után készült, bár ez a megállapítás nem bizonyítható⁸.

A szóban forgó mű tehát Kugler római tanulmányútja előtt készült, jelzése szerint 1864-ben, mégpedig a Ferenczy István-tanítvány Halász Lászlóval közösen bérelt műteremben, a pesti józsefvárosi ún. Beleznay kertben. Ugyancsak itt lehetett Christ Anna fényképész műterme, aki – az itt először közölt felvétel tanúsága szerint – megörökíti Kugler műveit. A bejárat előtt, a kertben bal oldalt elhelyezett hosszú fa asztalon áll a (feltehetően) frissen elkészült mellkép, jobbra Petőfi képmása, ugyancsak Kuglertől. (2. kép)

Az említett újság, *Az Ország Tükré* azonban a bíráló megjegyzésekkel sem fukarkodik: „...nincs meg az arcon ama puhaság, nincsenek meg ama lágy domborodások és mélységek, melyeket Izsó... oly szerencsésen tudott visszaadni”. A kritikus mégis javasolja az öntvényben történő sokszorosítást – szobadísztítás céljára. Az életnagyságú mellkép ára mindössze 15 ft. – s ebből is 2 ft. a lipótvárosi bazilika építési alapját növeli majd. A cikk számon kéri továbbá az idealizálást, amellyel – úgymond – a szobrász az ábrázoltnak és a megörökítés tényének is tartozik. Bár „életvalóság vonul végig” Kugler művén (azaz hű, naturalista képet alkot), „bizonyos fokú eszményítés könnyebb s a szépzésművészet szabályoknak megfelelőbb külsőt ad vala”. De sebjaj, a cikkíró M. H. (Maszák Hugó) nagy reményeket fűz

Kuglerhez, s reméli, hogy a majdani nemzeti Pantheon számára újra megmintázza Deákot, s akkor „nemzeti emlékeink közé behelyezheti Deák hű és a művészet legmagasabb igényei nyomán idomított, eszményített márványszobrát”⁹. Elmondhatjuk, Deák első ismert mellszobra nagy figyelmet keltett – a kiegyezés évében Sopron város tanácsa megbízást ad Pestre elszármazott fiának: készítse el az 1840-ben díszpolgárrá, 1861-ben városi képviselőjévé választott politikus mellszobrát. Kugler két és fél hónap alatt „ruszki (ruskicai) márványból” ki is faragja – s „az igen sikeres mű megtekinthető a művész műtermében bátyjának József téri cukrászata fölött”. Ez a 2. portré megfelel a reprezentációs igényeknek, kabátban, rojtos nyakravalóval, komoly, szigorú arcvonásokkal ábrázolja a „haza bölcsét”.

1919-ben a soproni portré másodpéldányát Kugler János, a művész öccse a Tudományos Akadémiának ajándékozta.¹⁰ E tény közlésekor az *Akadémiai Értesítő* megjegyzi: ez az egyetlen mellkép, amely természet után készült! (Tehát a Fővárosi Lapok korábban idézett írása pontatlan lehetett?) Christ Anna Kugler más műveivel együtt erről a portréről is készített felvételt.

Marsalkó (Marschalkó) János 1867-ben mintázza meg Deákot. „Igen jó szobor” – a Fővárosi Lapok szerint. B. A. (Benedek Aladár?) a *Nefelejts*-ben másképp vélekedik: „a szobor kevésbé sikerült, mert a kívánatosnál kevesebb jellemzetesség található benne”. A híreszteléssel ellentétben a szobor a párizsi világkiállításon nem szerepel. Idehaza viszont több helyen is árusítják: a szobrásznál, valamint Lauffer könyvkereskedésében és Hornyánszky Viktornál is, a Bálvány u. 20. sz. alatt.

Deák úgy rendelkezett, hogy a befolyó tiszta jövedelem fele közcélra, az országos protestáns árvaháznak jusson. A Lauffer testvérek hirdetése arról tudósít, hogy a mű két változatban kapható, mégpedig „természeti nagyságban... hivatalos, nyilvános és általában minden nagyobb helyiségek számára ajánlható alabástrom-gipszben 15 frt., bronzírozva pedig 18 frtba kerül”. A kisebb, „féltermészeti” nagyságban készült szobor ára 5, ill. 6 frt. 50 krajcár.¹¹ Egyes források szerint egy példány Iglóra került.¹²

Vay Miklós 1872-ben, feltehetően Deák pestvárosi képviselőnek történő újraválasztásakor faragja fehér márványba a politikus reprezentatív képmását (3. kép), majd 1878-ban a köztéri

szoborra hirdetett pályázatra is benyújt – három egészalakos tervvel együtt – egy „túléletnagyságú” mellszobrot, mely a bírálókat szerint „gondos kivitel, de közönséges felfogást mutat”.¹³

Megmintázza Deákot Dunaiszky László is (1878?), de ez a mű, éppúgy, mint Keszler Adolfé, csak a szakirodalomból ismeretes. Utóbbi feltételezhetően nem vonhatta ki magát Huszár Adolf felfogásának bizonyos befolyása alól, mivel ennek műtermében faragta az 1887-ben leleplezett, nagyméretű közterületi emlékszobor domborműveit, allegorikus csoportozatait. Keszler munkáját a Képzőművészeti Társulat 1886-os jubileumi kiállításáról Erzsébet királyné gyűjteménye számára megvették, országszerte is számos reprodukcióban elterjedt. További sorsáról vagy hollétéről közelebbit azonban nem tudunk.¹⁴

A Képzőművészeti Társulat 1886-ban, éppen a 25 éves jubileumra tekintettel a nemrég alakult Iparművészeti Társulattal közösen szobrászati pályázatot hirdet „közéletünk kitűnőségeinek mellszobrai művészi sokszorosításban népszerűsíteni óhajtván”. A „haza jelesei” közül választható: Deák Ferenc, Vörösmarty Mihály, Petőfi, Arany, Liszt Ferenc. Mintaként „a király ő felségének Stróbl Alajos által készített és pályadíjat nyert mellszoborműve szolgál.” A pályanyertes minták – a felhívás szerint – a sokszorosítás jogával együtt a magyar Iparművészeti Társulat tulajdonába mennek át.

Stróbl Alajos Deák Ferencről mintázott mellszobra, mely a Képzőművészeti Társulat említett 1886-os kiállításán szerepelt, katalógus szerint ekkor a Nemzeti Múzeum tulajdonát képezte, tehát nem a pályázatra készült. Stróbl munkássága több szalon kapcsolódik Deák személyéhez. Huszár Adolf halála miatt az ő felügyelete mellett fejezték be a monumentális köztéri emlékszobrot, s ő készítette el a mauzóleumban elhelyezett szarkofág képzőművészeti díszét – a szemfedővel leborított fekvő alak fölél hajló szárnyas géniuszt. Mindeközben faraghatta a mellszobrot is. A szegedi Pantheonban 1930-ban felavatott bronz példány a művész hagyatékából került köztulajdonba.

Damkó József kisméretű Deák-szobrocskája az 1895-ös dátumot viseli. (4. kép) Feltehetően az Iparművészeti Társulat megbízásából készült ez is, mint ugyanezen évben a Kossuth mellszobra. 1898-ban a Képzőművészeti Társulat téli kiállításán szerepel egy mellszobor-sorozata: Rákóczi, Vörösmarty, Petőfi, Kossuth két

példányban is, ércből (bronzból), darabonként 30 frt-ért. A Damkó-féle mellszobor legközelebb 1920-ban, árverésen bukkan fel. A Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi-múzeum gyűjteményében Divald Kornél 1917-ben regisztrálja a Damkó-szobor egy példányát, amely Széchenyi Béla ajándékként került oda, napjainkban már sajnos nyoma veszett.

Zala György monumentális hatású Deák-portrójának eredeti helye a budai Vár új, nyugati, ún. krisztinavárosi szárnyában volt. (Ma a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében, ltsz. 59.143-N). A palotabővítés már I. Ferenc József magyar királlyá történt koronázása után szükségessé vált. Az 1883-ban megalakult építési bizottság Ybl Miklóst kéri fel a tervezésre, de 1891-ben bekövetkezett halála miatt a munkálatokat Hauszmann Alajos folytatta, aki a külső-belső épületdíszítési feladatoknál szívesen vette igénybe a hazai kortárs művészek szakértelmét. Így kapott megbízást Zala is, az aradi Szabadság-szobor, a budai Honvéd-emlék alkotója – tevékenysége már jól ismert és elismert. A Deák-mellszobor (1902) – és párdarabja, gróf Andrássy Gyula képmása – az új szárny első emeletén, a fejedelmi vendégek számára kialakított fogadó- és várócsarnokok egyikében kapott helyet. Megfogalmazását Huszár Adolf szobra inspirálhatta. (Zala az aradi Szabadság-szobor esetében már kapcsolatba került Huszár művészi hagyatékával.¹⁶⁾ (5. kép)

A születési centenárium alkalmával szintén mód nyílt – egyéb megemlékezések mellett – szoborállításra, mégpedig a budapesti ügyvédi kamara készítettett „kiváló kollégájának”, Zala megye tiszteletbeli alügyészének, mellszobrot a Stróbl-tanítvány, Margó Edével. A Zalánál szárazabb, szikárabb mű idősebb korában ábrázolja Deákot, az arcvonásokat hangsúlyozva, vállig, éppen csak jelzett ruházattal. 1904. március 27-én előkelő közönség előtt zajlott az avatási ünnepség: Plósz Sándor igazságügy miniszter, Bernáth Géza

államtitkár, a Tudományos Akadémia elnöke és választmányi tagjai jelenlétében dr. Szivák Imre, a Kamara elnökének megnyitó szavai után dr. Baracs Marcell mondott emlékbeszédet.¹⁷

Szomorúbb a sorsa Jánosi Józsefnek és szobrának. A müncheni akadémiát járt, de idehaza szinte ismeretlen művész 1909-ben szülővárosában, Gyergyószentmiklóson, a helybeli polgári fiúiskola egyik termében rendezett kiállítást saját szobraiból, a közönség „hallatlan méretű negligálása” mellett. „Művészi tökélyű apróbb szobrainak árát alacsonyra szabta” – mégsem keltek el Liszt, Jókai, Petőfi, Rákóczi – és Deák – portréi, „legtöbb bámulója a Húsvéti locsolás című zsánerplasztikának akadt.” Pedig – úgy találja a magát meg nem nevező kritikus – „nem kell idegenbe menni, a legnagyobb megbízatást is rá lehet bízni a város szülöttére!” A budapesti *Ország-Világ* című lap 1910-ben sikeres kiállításról számol be (vagy csak szépíti az eseményeket?) és közli is a kissé Zala György felfogására emlékeztető külső jegyeket mutató szobrot. Jánosi neve még egyszer felbukkan a Nemzeti Szalon 1931-es kiállításán, aztán nevének, művének egyformán nyoma vész.

*

Végezetül álljon itt Deák egyik megfontolásra érdemes gondolata: „A visszatekintés a múltra ne tegyen, nem tehet bennünket elbizakodottá. Sokkal, igen sokkal több még a teendő, mint a mi meg van téve, mert az, mi eddig történt, inkább csak az alapot vetette meg, inkább csak lehetővé tette, hogy jövőre azon alapon tovább működhessünk. Ne elbizakodottá tegyen bennünket, hanem inkább ösztönül szolgáljon, erőt és ingert adjon.”

Mindez sok egyéb mellett a művészettörténeti kutatásokra is vonatkoztatható.

Jegyzetek

- 1 Vasárnapi Újság, 1861. aug. 25., ill. szept. 22.
- 2 Fővárosi Lapok, 1865. 1140.
- 3 Buday József: Deák Ferenc szobrának leírása és története, Bp. 1897. 31.
- 4 Vasárnapi Újság, 1876. 108.
- 5 Eötvös Károly: Deák Ferenc és családja, Bp. 1905. II. 224., ill. 180.
- 6 Az Ország Tükre, 1865. márc. 30.
- 7 Deák Ferenc emlékezete. Levelek 1822-1875. Bp. 1890. 289. Rottenbiller Lipóthoz, 1861. július 10.
- 8 A felvétel a Magyar Nemzeti Galéria szoborosztályának fotótárában található, ltsz. 2058.

- 9 Fővárosi Lapok, 1865. 190-91., ill. 215. Itt szóba kerül egy korábban (1862) készült mellszobor is, melynél a Kuglerét a cikk jóval sikerültebbnek mondja. Ez Lakner János (szül. 1834) győrszigeti, Bécsben tanult szobrász műve volt.
- 10 A megbízásról: Vasárnapi Újság, 1867. 141., elkészültéről: Fővárosi Lapok, 1867. május 17., az ajándékozásról: Akadémiai Értesítő, 1919. 131. A mű további sorsa nem ismeretes.
- 11 Nefelejts, 1868. 202. A hirdetés a Fővárosi Lapokban jelent meg: 1867. márc. 20-án. A szoborról ír még: a Fővárosi Lapok, 1867. márc. 23.
- 12 Új m. életrajzi lexikon, Bp. 2002. IV. 534.
- 13 Pesti Napló, 1878. nov. 3.
- 14 Művásárlások az 1886-iki kiállításokon = OMKT Közleményei az 1887. évre. 14. szám, 51.
- 15 Az OMKT közleményei az 1887. évre, 50.
- 16 Szatmári Gizella: Az Ybl és Hauszmann-féle palotaszárnyak szobrászati díszítése, Tanulmányok Bp. múltjából, XXIX. 2001. 467.
- 17 repr.: Új Idők, 1904. III. 27.
- 18 Gyergyó, 1909. május 30., június 20., ill. Ország-Világ 1910. jan. 9.

A Deák-idézet leelőhelye: Deák Ferenc: Gondolatok 1833-1873., Bp. 1889. 478.

A Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében lévő, azonosítható művek

Kugler Pál Ferenc (1836-1875)
Deák Ferenc mellszobra, 1864.
gipsz, 57 cm.,
Felirat: Deák Ferencz
oldalt: Kugler P. F. Pest, 1864.
Ltsz. 52.174
Átvétel a Parlamenti Múzeumtól, 1949.

Kugler Pál Ferenc
Deák Ferenc mellszobra, 1864.
gipsz, 57 cm.
Felirat: Deák Ferencz
oldalt: Kugler P. F. Pest 1864.
Ltsz. 8356ű
Ajándék az Orsz. Magyar Történelmi Múzeumtól, 1943.

Vay Miklós (1828-1886)
Deák Ferenc mellszobra, 1872.
márvány, 81 cm.
Felirat: Deák Ferenc
J. hátul a talapzaton. Vay 72
Ltsz. 52.202
Átvétel a Pest megyei Tanácstól, 1951.

Damkó József (1872-1955)
Deák Ferenc, 1895.
öntvény, 21 cm.
J. hátul: Damkó 1895.
Ltsz. 58.89-N
Ajándék az Iparművészeti Múzeumtól, 1958.

Damkó József
Deák Ferenc
bronz, 27,5 cm.
J.n.
Ltsz. 52.942.
Átvétel az Iparművészeti Múzeumból, 1952.

Zala György (1858-1937)
Deák Ferenc mellszobra, 1902.
bronz, 90 cm.
J. a jobb váll mögött: Zala György 1902.
Ltsz. 59.143-N
Maradvány

Zala György
Deák Ferenc
gipsz, 41 cm.
J. baloldalt: Zala Gy.
Ltsz. 59.142-N
Maradvány

Deák Ferenc képmása
Simonyi "fényírdájából", 1862
(Orsz. Széchenyi Könyvtár)

Kugler Pál Ferenc első Deák mellszobra, 1864 (MNG)

Vay Miklós Deák portréja, 1872 (MNG)

Damkó József Deák Ferenc képmása, 1895 (MNG)

Zala György Deák mellszobra (változat 1906-ból)